

UDK 338.24(497.5):17.026
316.42.063.3:17
179:33(497.5)

Pregledni rad.
Primljeno: 17. 07. 2008.
Prihvaćeno: 20. 09. 2008

ETIČKE VRIJEDNOSTI U PRIVATIZACIJI HRVATSKOGA GOSPODARSTVA I PITANJE ODGOVORNOSTI U GLOBALIZACIJSKOM PROCESU

Nevena Jerak i Boris Omazić

Faculty of Humanities and Social Sciences
I. Lučića 3
10 000 Zagreb
e-mail: nevena.jerak@gmail.com,
boris.omazic@gmail.com

Sažetak

Ovaj članak ima zadatak uočavanja tijeka privatizacije u Hrvatskoj, promatrajući prvenstveno odstupanje od tradicionalnih etičkih vrijednosti, uglavljениh u temeljima socijalizacije, u procesu privatizacije hrvatskog gospodarstva. U razdoblju samih početaka konstituiranja slobodnog tržišta, pored raspadanja i razračunavanja s prethodnim strukturama, paralelno nastaju nove norme ponašanja, i tzv. etika situacije - egzistencijalno usmjerenje u rješavanju moralnih dilema, koja se uvrježila na ekonomskom planu kao jedina profitno opravdana. Autori postavljaju pitanje: kako, u vrijeme kada sve raznovrsnija problematika traži od nas nova rješenja i revalorizaciju već naučenih, stvoriti životni habitus? Naviknuti da kad je nešto zakonom dopušteno da je to i dobro, tj. legalno, do sada se podrazumijevalo da je samim time i legitimno. No, neka neetička ponašanja zakonodavac ne može identificirati, pa tako ni sankcionirati, te se kao pretpostavka ili preduvjet funkcioniranja nekog sustava u društvu nužno nameću etičke norme i njihovo smisljeno provođenje.

U drugom dijelu članka autori promišljaju o odgovornosti u globalizacijskom procesu. Naime, društveni odnosi se intenziviraju zbog procesa globalizacije na polju gospodarstva i ekologije, informacija i politike, što se, na ovaj ili onaj način, odražava na čovjeka. Misli se na rastuću institucionalizaciju i organizaciju, ekonomska, politička i kulturna povezivanja i umrežavanja, te na rast blagostanja. Neophodno postaje nadilaziti antropocentrične paradigme, te razvijati etiku odgovornosti. Ona znači da je društvo u cjelini odgovorno za vlastitu budućnost.

Ključne riječi: etičke vrijednosti, odgovornost, privatizacija hrvatskog gospodarstva, globalizacijski proces

UVOD

Legitimitet privatizacije, nesklad između privatizacije i socijalne pravde i slučajevi korupcije - pitanje i poteškoće koje su zahvatile zemlje s državnim vlasništvom, pa tako i Hrvatsku (s posebnosti u vidu tzv. društvenog vlasništva), iznjedrile su uoči i nakon procesa transformacije planskog u tržišno gospodarstvo, odnosno državne centralističke

ekonomije u poduzetnički orijentiranu ekonomiju slobodnog tržišta. U Hrvatskoj je taj proces transformacije bio otežan zbog neadekvatnog institucionalnog i instrumentalnog okvira, te nedostatka realnog kapitala u planskoj ekonomiji. Sukladno tome, nastaju problemi nejednake raspodjele, siromaštvo i širenje socijalne isključenosti. Povučemo li paralelu navedenoga s etikom, pa onda i primjenjenom etikom, uočavamo sljedeće dimenzije ovog problema. Privatizacija shvaćena kao jednokratna igra nulte sume (nekooperativno ponašanje; dobitak jednog igrača uz neminovni gubitak drugoga), plodno je tlo za manevar najbržih i najpoduzetnijih aktera. U takvim uvjetima mnogima se čini da je sve relativno i etika situacije, koja podsjeća na sintagmu *carpe diem - iskoristi dan*, dobiva zamah. Dakle, stvara se osjećaj nemogućnosti prosudbe određene situacije na temelju općih normi, koje se potom prividno prešućuju, te se odluka i izbor prepuštaju intuitivnom rasuđivanju, što nije opravdano jer izbor nije u svjesnim i objektivnim granicama.

1. POIMANJE PRIVATIZACIJE U HRVATSKOJ JAVNOSTI

Na temelju rezultata istraživanja procesa hrvatske privatizacije u kontekstu određenih teorija pravednosti, još 1999. godine, V. Šakić navodi da je proces privatizacije u Hrvatskoj, u kontekstu općeg poimanja pravednosti većine hrvatskih građana, njihovih očekivanja u pogledu primjene pravednog načela raspodjele, radi dobivanja pravednih vlasnika i ostvarivanja poželjnih učinaka izazvao, s obzirom na primijenjena načela raspodjele, stvarne vlasnike i postignute učinke, njihovo opće nezadovoljstvo privatizacijom i mišljenje da je privatizacija tekla po nepravednim načelima i polučila nepoželjne i nepravedne učinke (Šakić, 1999:209). Javnost doživljava privatizaciju nelegitimnom i počesto nezakonitom, a pojedince koji su se u tom procesu vodili moralnim načelima uglavnom gubitnicima, te poduzetnike naprosto oportunistima. Ovakvi rezultati nisu začuđujući, s obzirom da je privatizacija započela i provedena tijekom Domovinskog rata, te je hrvatska javnost osjetljiva na svaku nepravilnost u tom procesu. Na koncu, građani imaju moralno pravo tražiti od odgovornih u pretvorbi i privatizaciji vlasništva istinitost i pravednost (Baloban, 1997).

Da bismo shvatili taj problem bitno je zagledati se u tadašnju gospodarsku situaciju u Hrvatskoj. Prije svega treba navesti posebnosti Hrvatske u odnosu prema drugim tranzicijskim zemljama koje su također prolazile proces privatizacije. Te su: samoupravno vlasništvo - ostale zemlje naslijedile su državno vlasništvo - i decentralizirani sustav donošenja odluka u gospodarstvu, k tome obrambeni rat i konačno, osamostaljenje i konstituiranje pravne države i institucija koje je trebalo uslijediti.

Pri odabiru modela kojim bi se društvena imovina privatizirala, tadašnja Vlada se dvoumila između podjele dionica stanovništvu i/ili zaposlenima ili prodaji imovine po načelu slučaj-po-slučaj. U uvjetima visokog proračunskog deficita i nezavidne zaduženosti u inozemstvu, odabran je privatizacijski model prodaje s preferencijalnim tretmanom (pravo prvokupa) zaposlenih (bivših i sadašnjih), uz, nakon nekog vremena, dodatno ponudene popuste i povoljne uvjete otplate istima, osiguravajući im tako potrebnu masovnost i socijalnu pravednost hrvatskim privatizacijskim modelom. Potreba za prihodi-

ma u takvoj situaciji, koju dodatno potencira rat kao takav, je izrazito visoka, zbog čega se Vlada i odlučuje za takav privatizacijski model.

Hrvatski je privatizacijski model obilježen dvjema etapama: *pretvorbenom* i *privatizacijskom*. Prvom se omogućuje vlasnička transformacija iz neodređenog (društvenog ili samoupravnog) u određeni oblik vlasništva, koje može biti državno ili privatno, s naglaskom na privatno vlasništvo. Privatizacijskom etapom vlasnički udjeli su trebali pronaći svoje vlasnike - poduzetnike, i time je trebao završiti proces vlasničke transformacije. No, zbog nedovoljno razvijenog institucionalnog okvira, nedostatka realnog kapitala u planskoj privredi i manjka iskustva potrebnog za upravljanje novom strukturom koja je zahvatila Hrvatsku početkom 90-ih godina prošlog stoljeća, te uz nepostojanje ali i zanemarivanje stroge zakonske regulative, snalažljivim pojedincima u takvoj situaciji otvorene su mogućnosti za ostvarivanje dohotka i stjecanje bogatstva. Privatizacija je dovela do nejednake raspodjele kapitalne imovine, što su sekundarni procesi njezine raspodjele samo osnažili. Dok su nastajala velika bogatstva znatan dio stanovništva završio je bez vlasništva nad kapitalnom imovinom u procesu koji je često bio nedovoljno, odnosno nepotpuno reguliran. Stvorio se tako velik prostor za djelovanje najbržih, najpoduzetnijih, ali i najpovezanijih, dok su pritisci na pojačavanje nejednakosti u raspodjeli istodobno rasli. (Bićanić, Franičević, 2005:16). Ne treba izostaviti ni činjenicu da su se više puta mijenjala pravila i norme odvijanja samog procesa privatizacije, što je pogodovalo i jačanju sive ekonomije.

N. Čučković u Zborniku *Privatizacija i modernizacija* navodi zanimljivu sintezu rezultata procesa privatizacije koji ukazuju na nekoliko grupa *dobitnika* s obzirom na vrijednost kapitala koji je ušao u privatizacijski proces. Prvi su tri državna fonda: HFP i dva mirovinska fonda - stekli su bivši društveni kapital bez naknade. Druga grupa su menadžeri koji su otkupili velike dijelove bivšeg društvenog kapitala menadžerskim kreditima od državnih banaka, bez velikog investiranja vlastita novca. To jest, uski sloj privatnih poduzetnika, selektiranih na načelima političkog klijentelizma. Slijedeća grupa su zaposleni (bivši i sadašnji) koji su dobili povlašteni tretman pri prodaji društvenog kapitala. *Gubitnici* su s, s druge strane, sve ostale kategorije zaposlenih koje nisu dobile preferencijalni tretman pri otkupu dionica bivših društvenih poduzeća, posebno u poljoprivredi i javnim sektorima (zdravstvo, školstvo, znanost, uprava), a koje su podjednako sudjelovale u stvaranju društvenog kapitala i zbog toga predstavljaju njegove *moralne vlasnike*. Gubitnike predstavljaju i bivši vlasnici čije sudjelovanje u preraspodjeli nije bilo na vrijeme primjereno regulirano zakonom o restituciji, a koji su usvajanjem Zakona o naknadi za oduzetu imovinu na kraju dobili samo djelomičnu nadoknadu vrijednosti svoje nacionalizirane imovine (Čučković, 1998).

1.1. Povucimo sada paralelu s etikom situacije

Privatizacija shvaćena kao jednokratna igra nulte sume (Štulhofer, 1998) u kojoj igrač dobiva uz uvjet da drugi igrač gubi, omogućuje manevar najbržih i najpoduzetnijih aktera. U takvim uvjetima, mnogima se čini da je sve relativno, što pogoduje etici situacije da ima sve više pobornika. Etika situacije je egzistencijalno usmjerenje u rješavanju mo-

ralnih dilema. Naglašava se važnost situacije za etičku odluku. No, u graničnim situacijama, kakav je u početku bio proces privatizacije, prosuđivanje po osobnom nahođenju kad se čovjek nalazi pred moralnim izborom nije opravdano. Etika situacije podsjeća na sintagmu „iskoristi situaciju“. Naime, stvara se osjećaj nemogućnosti prosudbe pojedine situacije na temelju općih normi. Prividno se prešućuju opće moralne norme, nastaje jaz između norme i konkretnog izbora, te norma postaje nevažna, pa se odluka i izbor prepuštaju intuitivnom rasuđivanju, što nije opravdano, jer izbor nije u svjesnim i objektivnim granicama. Pored raspadanja i razračunavanja s prethodnim strukturama, paralelno nastaju nove norme ponašanja. Budući da se formalne norme društva i poretka kakav se tek mora izgraditi, ne mogu u toj međufazi provesti zbog još uvijek nedostatnog sustava sankcioniranja, nastaju prijelazni mentaliteti iz kojih proizlaze specifična ponašanja i koji doprinose nastajanju u sebi nekonzistentnog ustroja normi, a koji izaziva trajnu nesigurnost (Schnarrer, 2001:41). Tranzicijske promjene impliciraju izmjenu dotadašnjih institucionalnih struktura zbog mogućih proturječnih tendencija koje bi mogle imati po nadolazeće nove strukture. Sustavi vrijednosti koji su dotada vrijedili nanovo se valoriziraju i preispituju, a ljudi previđaju norme po kojima bi se trebali ravnati. Pojedini građanima, takva situacija donosi veću slobodu djelovanja, u odnosu na prijašnju, no, takvo je stanje istodobno i uzrok problema u društvenim odnosima. Privatizacija je tako uzrok ili je u najmanju ruku pogodovala problemima poput sve većeg osiromašenja širokog sloja građanstva u Hrvatskoj, nezaposlenosti, jačanja socijalne isključenosti, socijalne nepravde i tako redom.

1.2. Etički problem hrvatske privatizacije i adaptacija zlatnog pravila

Etika se bavi ljudskim djelovanjem i ljudskim karakterom. Razlikuje se od drugih znanosti koje se bave istim tim područjem (poput biologije i psihologije), što to područje gleda pod specifičnim vidikom, vidikom dobra/zla ili moralno ispravnog/pogrešnog. Predmet etike je, dakle, moral odnosno skup osnovnih pravila ili načina ponašanja koje određeno društvo drži dopustivim i dobrim. Uz navedeno, etika obuhvaća i interpretaciju te primjenu načela dobrog djelovanja (Krkač, 2007:44-46). Da bismo definirali pojmove, bitno je spomenuti dimenziju društvene odgovornosti. Iako nema općeprihvaćene definicije, društvenu odgovornost valja shvatiti kao ekonomsku i pravnu odgovornost, ali i etičku i i filantropnu. Čest je i pojam korporacijska društvena odgovornost, a označava (pojednostavljeno) koncept da poslovanje ima obligaciju i prema društvu koje se prostire i izvan njezine uže obveze (Krkač, 2007:498). U poslovanju je često prisutan pojam *graničnog morala*, što pretpostavlja hod po ivicama krivičnoga, ali i prelazak. Makjavelistički pogled na svijet, profit, moć i užitek karakteristike su *etike isključivog uspjeha*. Kako pristupiti apstraktno ovom problemu današnjice, a kamoli se suočiti s istim. Najopasnije je ne činiti ništa. Bilo iz anksioznosti, bilo zbog neznanja. Neophodno je razvijati etiku odgovornosti. Mediji su ti koji mogu nesugestivno obavljati svoj posao, te tako pridonijeti smanjenju štete. Pravedni zakoni i još pravednija provedba istih, razvijanje svijesti u građana, i tako redom. Uloga države spram gospodarstva, ali i socijalnih pitanja ne smije biti strogo etatistička, na način da ima apsolutno pravo regulacije, a ni krajnje liberalistička, u smislu

da joj se oduzmu sva prava intervencije. U razmišljanju o etičnosti, bila ona ili traganje za ispravnom odlukom ili za ispravnim djelovanjem, ne možemo a da već i intuitivno ne uočimo problem *aksiomatizacije* ove znanosti koji, kako se kroz povijest nije uspio iskristalizirati jasan princip vrednovanja, ne može pomiriti ponekad kontradiktorne stavove. Problem je što smo u nemogućnosti ponuditi ikakav etički autoritet koji bi bio opće prihvaćen. Dakle, problem utemeljenja etike i njenih mogućih metoda stvara pogodno tlo za nastanak i razvoj etike situacije.

Međutim, možemo kao transkulturalno etičko pravilo, prisutno kao kvazi aksiom u većini društvenih uređenja kroz povijest, navesti tzv. *zlatno pravilo*. Ono nalazimo u dvije formulacije – pozitivnoj i negativnoj, koje ipak označavaju jednak princip. Pozitivna formulacija glasi: „Čini drugom ono što želiš da on tebi učini“; negativna: „Nemoj činiti drugom ono što ne želiš da on tebi učini.“ Etika situacije relativizira ovo pravilo u svom ideološkom načelu, budući da inzistira na subjektivnom napretku, ne obazirući se na eventualnu socijalnu ili ekonomsku stagnaciju, odnosno regresiju drugoga. No, tek zauzimanje situacionističkog stava u okvirima privatizacije, kakva se provodi na ovim prostorima, omogućuje rapidnu i „ekonomski isplativu“ akumulaciju kapitala. Bezobzirnost pri stjecanju kapitalnih argumenata je klasificirana kao snalažljivost, uključivala ona sluganstvo prema moćnijima ili okrutnost prema podređenima. Dakle ni vlastito poniženje neće spriječiti nekoga, ukoliko dovodi do profita. Subjektivna moralna klasifikacija bilo kojeg od navedenih postupaka u konačnici preuzima relativistički predznak, tako da pojedinac i najgore poniženje i okrutnost opravdava neminovnošću pri prilagodbi na konkretnu situaciju. Mogući moralni rasplet za pojedinca izgleda nemoguć, jer u osobnom oprečnom ponašanju ne može naći čvrstu uporišnu točku kao etički temelj vrednovanja.

Dakle ne može adaptirati ni navedeno zlatno pravilo, budući je spreman podnijet i poniženje u svrhu profita. Stoga takvo ponašanje može očekivati i od podređenih. Je li tako ugrožen i sam temelj društvenosti čovjeka? U začetku udruživanja čovjeka je individualno preživljavanje na krilima društva, dok etika situacije isto društvo sagledava isključivo kao sredstvo. Unatoč tome što su posljedice beskrupuloznog bogaćenja prisutne svuda, kao da javnost aktere takvog bogaćenja radije promatra kroz prizmu stečenog bogatstva, nego da se osvrne na načine stjecanja tog istog „divljenja vrijednog“ imetka. Tako oblikovano javno mnijenje daje dodatnu motivaciju pojedincu, te eventualne moralne zapreke nestaju u žamoru divljenja, ponekad glasnijeg od vapaja poniženog. Konačno, ako se takav aksiomatski zakon kao *zlatno pravilo*, koji stoji u načelu ljudskog udruživanja, može relativizirati svjetonazorom poput *etike situacije*, onda ustvari i ne čudi postojeća praksa.

2. ETIKA U KLUPKU GLOBALIZACIJE

Možda će se čitatelj pitati zašto autori od privatizacije u Hrvatskoj 90-ih godina skreću raspravu u smjeru promišljanja globalizacije i opet putem socijalne etike, no odgovor je relativno jednostavan. Radi se naime o problemu koji nadilazi zaključak i rasprava se nastavlja na višoj razini. Postavlja se pitanje važećih i suvremenih svjetonazora. Jedan od njih je narcistički svjetonazor, kojeg primjećujemo danas u društvu, a posebno u Hrvatskoj, na kojoj je poseban naglasak u ovom radu.

Naime, društveni odnosi se intenziviraju zbog procesa globalizacije na polju gospodarstva i ekologije, informacija i politike, što se, na ovaj ili onaj način, odražava na čovjeka. Apstrahirajući fenomen globalizacije od praktičnog procesa globalizacije, isti postaje opće-prihvaćen i pozitivno konotiran. Misli se na rastuću institucionalizaciju i organizaciju, ekonomska, politička i kulturna povezivanja i umrežavanja, te na rast blagostanja. No, želimo li uvidjeti što se zapravo događa na ekonomskom polju, što se događa sa svjetonazorom, što kad razmišljamo o tradiciji u odnosu prema modernitetu, a sve to potkrijepljeno i prožeto etikom ili skupom osnovnih pravila ili načina ponašanja koje određeno društvo drži dopustivim i dobrim, priča postaje kompleksnija.

2.1. Početak globalizacije?

Slavko Kulić u jednom intervjuu¹ kaže: "Globalizacija je započela s prvim kretanjem Homo sapiens sapiensa iz Afrike spram svijeta, ako je točna teza da je kolijevka ljudskog roda, ili ljudske vrste Afrika. Znači onim danom kada su prvi ljudi iz Afrike krenuli u pravcu osvajanja novih prostora, u traganju za novim izvorima i sredstvima za opstanak i razvoj života, globalizacija od tada pa do danas nije prestala."

Globalizaciju možemo promišljati kao moćnu *silu*, koja može relativno lako mijenjati smjer s dobrog puta ka lošem, ovisno u čijim je rukama. Svjedoci smo kako globalizacija (ovdje je prvenstveno riječ o onoj ekonomskoj) danas u različitim kulturama nejednako napreduje, ali da se ipak najžustrije rasprave vode oko sličnih problema koji svakako traže etičko, antropološko i epistemološko uporište, ali i ekonomsku opravdanost, koja za mnoge postavlja dilemu u obliku *ili- ili*. Čest je revolt ljudi koji ne mogu preživjeti ne dopuste li igru prema pravilima najjačih, koji jednosmjerno provode proces globalizacije.

Globalizaciju možemo shvatiti i kao produkt ekonomskog liberalizma, koji na agresivan način pokušava ponuditi rješenja suvremenih svjetskih problema i uglavnom ustraje na ekskluzivističkom pristupu, nudi jedno rješenje, nemajući sluha za druga koja također pokušavaju ponuditi način izlaska iz krize suvremenog svijeta.

Iako temelje ovakvoj globalizaciji možemo tražiti u režimu slobodne trgovine koju je Britansko Carstvo zagovaralo još u 19. stoljeću, taj se proces u današnjem shvaćanju intenzivira tek sa završetkom Hladnog rata. Pojam antiglobalizacija skovali su mediji, u nedostatku boljeg termina, nakon demonstracija u Seattleu 1999. (*Battle of Seattle*) gdje su se okupili prosvjednici: anarhisti, pacifisti, fundamentalisti, kršćanske organizacije, sindikalisti, komunisti, itd. Naziv se koristi za različite pokrete, ideologije, pa i državne politike koje se suprotstavljaju globalizaciji, ali najčešće se ustvari radi samo o protivljenju Američkom konceptu i shvaćanju globalizacije. Otuda i potreba za novim pojmovima koji bi bolje dočaravali ideje protivnika ovakvog tipa globalizacije, pa tako imamo npr. *alterglobaliste* koji žele globalizaciju, ali na temeljima pravde i solidarnosti, *environmental protection, democracy and human rights*. Uglavnom je zajednički nazivnik ovih različitih pokreta i politika uvjerenje kako će ovakva neograničena globalizacija koja želi slobodno

¹ http://www.epoha.net/58/slavko_kulic.htm (2.7.2008)

tržište, bez obzira na negativne posljedice koje će osjetiti mnogi, dovesti do distribucije nejednakosti u svijetu kao konačnosti. Države trećeg svijeta postale bi potpuno ovisne i zaustavio bi se njihov razvoj u korist korporacija kojima je profit na prvom mjestu vrijednosti, pa tako i ispred društvene odgovornosti i javnog interesa (Krkač, 2007:549).

2.2. Globalizacijska ekonomija ili ekonomija u procesu globalizacije?

Pod terminom ekonomije danas se pokušava podvući mnoštvo kategorija, no ekonomija je mnogo širi pojam. Naime, kad se govori o ekonomiji, bilo u medijima, bilo na znanstvenim skupovima, pa i u kolokvijalnom govoru svakodnevnice, zapravo se misli na „biznis“ ekonomiju ili ekonomiju profita. Kapitalističkom poduzetništvu je cilj proizvesti, proizvoditi, i uvećavati dobit, što je moguće jedino širenjem svoje domene ukoliko ne želi propasti. Takva ekspanzija pretpostavlja slobodu tržišta i slobodni protok financijskog kapitala preko svih granica. Dakle, čovjek je prvenstveno konzument i tako mu se pristupa.

Izgleda da ekonomija kao znanost, koja nikako ne može biti reducirana i shvaćena kao stjecanje profita zbog profita, sve češće gubi vjerodostojnost i znanstvenu utemeljenost pred agresivnom praksom koju provodi kapitalistička ekonomija profita koja sebe voli nazvati jednostavno ekonomija uzurpirajući tako jedan mnogo širi pojam, što ekonomija ustvari jest.

Dakle, razlikovat ćemo ekonomiju kao znanost, koja se svakako nastoji ogledati i u praksi, i tzv. kapitalističku ekonomiju profita koja gleda mnogo uže, gotovo zatvorena u sebe. Svoje znanstveno utemeljenje ne traži (ova posljednja) ni u jednoj drugoj znanosti, te je njena aksiomatika unutar nje same, a to je profit.² Svaka komunikacija i interdisciplinarnost imaju jedino smisla ako opravdavaju tu jedinu postavljenu vrijednost – profit. Ovdje profit, također, valja shvatiti u najužem smislu. Vremenski se ne gleda daleko u budućnost da bi nadolazeće generacije imale toliko prava. Štoviše i prostorno se često gleda do svoga praga. Subjekt sam postavlja etičke i istinitosne kriterije po principu dobro je ono što se isplati za njega sada i ovdje, a dobro je istinito.

Ekonomija u pravom smislu (ili u širem) svakako traži utemeljenost dijalogizirajući i temeljeći se u drugim znanostima koje ne promatra kao da bi joj bile podređene i kao svoju svrhu. Tako je njoj svojstveno pitanje *zašto*. Ekonomija ne ostaje slijepa na pitanja „što je čovjek“ i sl., te osim antropološke utemeljenosti svakako ima potrebu i za etičkom utemeljenošću, te tako možemo govoriti o etici raspodjele. Dakle, ekonomija dopušta biti propitivana iz aspekata drugih znanosti, te se u njima verificirati i korigirati. Ona dakle mora biti odgovorna i to na način da odgovara izazovima sadašnjosti i budućnosti na dobrobit čovjeka i svijeta dopuštajući da njoj sve druge znanosti budu korektivni faktor i sudac, a ne sredstvo tlačenja.

² Iz ovoga možemo vidjeti, da ustvari „biznis“ ekonomija pretendira biti filozofijom našeg vremena jer svoju znanstvenu utemeljenost traži unutar sebe same, a ustvari se radi o vještini trgovine koja znanost koristi kao sredstvo za vladanje drugim.

2.3. Tradicija i modernitet u globalizacijskom procesu i osjećaj za odgovornost

Tradicija i običaji su gradivni materijal ljudskih života kroz veći dio ljudske povijesti. Giddens ističe kako se beskrajno raspravlja o modernizaciji i što to znači biti moderan, ali malo tko raspravlja o tradiciji, te krivca za ovakvo stanje vidi u prosvjetiteljstvu 18. stoljeća koje je po njemu zaslužno za loš glas koji prati tradiciju. Tradicija je često pojam koji treba označiti suprotnost modernitetu i koncept kojeg se lako može zanemariti. Ipak u svojoj današnjoj upotrebi, pojam tradicije proizvod je posljednjih dvjesto godina u Europi. Giddens kao razlog tome – zanemarenosti koncepta tradicije – navodi da prije nije bilo potrebe za isticanjem jer su tradicija i običaji bili posvuda. Dakle, pojam tradicija je i sam proizvod moderniteta što ne znači da se ne može koristiti i za predmoderna i zapadnjačka društva. Danas se pod utjecajem globalizacije, ističe Giddens, događaju dvije ključne promjene. U zapadnim zemljama stisku tradicije opiru se i javne institucije i svakodnevni život. I u drugim društvima svijeta dolazi do detradicionalizacije, te bi upravo to trebalo biti izvor nastajućeg svjetskog kozmopolitskog društva. Tako društvo živi nakon kraja tradicije, što ne znači da je tradicija nestala kao što su prosvjetitelji priželjkivali, čak suprotno, ona se nastavlja u različitim verzijama. No, ona se živi na sve manje tradicionalan način, tj. ne brani tradicionalno djelovanje njenom unutarnjom istinitošću. Za Giddensa tradicije su potrebne, i uvijek će postojati, jer uobličuju život i daju mu kontinuitet. Kako se na svjetskoj razini smanjuje utjecaj tradicije i običaja, mijenja se i sama osnova našeg identiteta – vlastitog osjećaja sebstva.

Osim očekivanja i obećavajućih nada globalizacija budi i mnoge strahove, naročito zabrinost pred općim „socijalnim darvinizmom“ i razaranjem autohtonih kultura. Mnogi se pribojavaju zapadnog gospodarstvenog i kulturnog imperijalizma koji se bez ikakvih zadržki širi na druge kulture i vrijednosti te drže da je globalizacija u nekim svojim gledištima samo sofisticirana inačica hegemonizma i imperijalizma – zapravo ideologija koju označuju globalizam ili „mekdonaldizam“ (Koprek, 2004:6). Usredotočimo se sad na jedan *negativan* učinak procesa globalizacije - gubitak osjećaja za odgovornost. Lice i naličje tranzicije nam se objavljuje na različite načine. Društvo je omasovljeno, sveprisutni su fenomeni univerzalizacije i homogenizacije, čovjek pod krinkom „slobode“ bira ne činiti išta ni za sebe niti za prirodu i svijet. Difuzija odgovornosti - pojava vidljiva u svim porama društva. Javlja se potreba buđenja svijesti odgovornosti. Još su evolucionisti shvatili da je kriza neophodna za razvoj, a mnogi ideolozi upravo mogućim razvojem pokušavali braniti *antropološki selekcionizam* kao metodu napretka, te su tu vidjeli i argument za izazivanje kriza. Nešto slično primjećujemo i danas kada čovjek može biti shvaćen više ili manje čovjek, ovisno snalaženju u krizi. Tako onima koji iz krize izađu jači, tj. bogatiji daje mogućnost pravdanja svojih etičkih čina tobožnjom nemogućnošću utemeljenja općeljudskog moralno-vrijednosnog sustava, te kao jedino moralno mjerilo (i to empirijskog karaktera) važi postignuti cilj. Izlaz iz krize biti će ostvariv ako se svaki čovjek suodgovorno odnosi prema svom okružju, ne misleći da samo ono njemu vidljivo egzistira, već da postoji niz okružja u prostoru i vremenu na koja može posredno utjecati. Neophodno postaje nadilaziti antropocentrične paradigme, te razvijati etiku odgovornosti. Ona znači da je društvo u cjelini odgovorno za vlastitu budućnost.

3. ZAKLJUČAK

U graničnim situacijama, kojima se preko emocija manipulira čovjekom, a pod devizom argumentirane znanstvenosti, čovjek vrlo lako mijenja hijerarhiju vrijednosti priznajući svoju nemoć pred *tobožnjom* znanošću i stručnošću, nemajući znanja, niti mogućnosti raskrinkati „igre“ čiji se inicijatori uporno pozivaju na promjenu znanstvene paradigme, odbijajući svaku mogućnost sciencia perrenis. Svjedoci smo vremena u kojem ljudi za razne sfere života dopuštaju i kontradiktorna etička načela, pravdajući se mnoštvom situacija koje iziskuju različita rješenja, što onda akterima sugerira i potrebu za mnoštvom potrebnih etika na koje bi se od slučaja do slučaja mogli pozivati. Privatizacija je bila poligon gdje je granična situacija trebala biti opravdanje za nastajanje neke nove, instant etike koja bi bila primjenjiva u takvoj situaciji, etike situacije. Kod tako shvaćene etike ne postoji vrijeme prije ni poslije, te se tako pokušava pod devizom *promjene paradigme* i *granične situacije* izbjeći potreba utemeljenja pogledom u prošlost i verifikacije takvog postupanja u budućnosti. Često ćemo tako kao opravdanje čuti fraze tipa „to je bilo takvo vrijeme“, jer iz različitih svjetonazora i vrednota proizlazi i različito shvaćanje kriterija istinitosti, a time i pravednosti.

Postavlja se pitanje: možemo li živjeti u svijetu gdje ništa nije sveto? (Giddens, 2005). Svakako nam izgleda da ne. Problem nastaje u načinu određivanja neke općeprihvaćene *svetosti*. Jedino što nam kao mogućnost za određivanje pojma koji bi trebao biti temelj, ključ za stvaranje općeljudskih vrijednosti, za kojima bi se trebao povoditi čovjek i društvo u globalnom svijetu, je vidjeti što je to u pluralističkom shvaćanju *svetog* što već intuitivno prihvaća svaka jedinka i svako društvo koje radi za čovjeka u skladu s njegovom biti. Ako takvo što postoji naša obaveza je tragati za tim principom koji bi mogao doprinijeti stvaranju konsenzusa u shvaćanju nečega što je u globalnom svijetu svakako nužno, a to je utemeljenje vrijednosti u stvaranju kozmopolitskog svjetonazora. Ovako gledajući čini se da su pojmovi dijalog i odgovornost smjernice kojima treba ići, tj. to su pojmovi koji iako možda nisu stožerni, svakako su indikativni i mogu imati ulogu korigirajućeg faktora u interpersonalnom i interkulturalnom saobraćanju.

LITERATURA

- Baloban, S. (1997). *Etičnost i socijalnost na kušnji*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Bičanić, I., Franičević, V. (2005). Izazovi stvarnoga i subjektivnog siromaštva i porasta nejednakosti u ekonomijama jugoistočne Europe u tranziciji. *Financijska teorija i praksa*, 29 (1):13-36.
- Cifrić, I. (2000). Edukacija za život na zemlji. U: Vuleta, B. i Vučković, A. (ur.), *Odgovornost za život*. Split: Franjevački institut za kulturu mira.
- Čučković, N. (1998). Temeljna ekonomska obilježja hrvatskog koncepta privatizacije. U: Rogić i Zeman, I. (ur.). *Privatizacija i modernizacija* (str. 75-95). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. knj. 1.
- Družić, I., Sirotković, J. (2002). *Uvod u hrvatsko gospodarstvo*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Politička kultura.
- Giddens, E. (2001). *Sociologija*. Podgorica: CID.
- Giddens, E. (2005). *Odbjegli svijet*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Ivančić, T. (1998). Uloga vrijednosti u razvoju gospodarstva i društva. *Crkva u svijetu*, 33 (4):343-355.
- Jozić, T. (1993). „Situacija“ – novi etički model?. *Crkva u svijetu*, 28 (1):32-39.
- Kalanj, R. (2004). *Globalizacija i postmodernost*. Zagreb: Politička kultura.
- Karpati, T. (2001). *Etika u gospodarstvu*. Osijek: Ekonomski fakultet i Grafika.
- Koprek, I. (1999). *Etika i kršćanstvo; Judeo-kršćanski korijeni „humane“ etike*. *Obnovljeni život*, 53(3):415-426.
- Koprek, I. (2004). Gospodarska etika u suvremenom procesu globalizacije. *Obnovljeni život*, 59 (1):5-16.
- Kulić, S. (2006). Globalizacija, kvartalni kapitalizam i njegove refleksije na hrvatsko društvo – problem transparentnosti kapital odnosa u hrvatskom gospodarstvu i društvu. U: Vidović, D. i Pauković, D. (ur.). *Globalizacija i neoliberalizam: refleksije na hrvatsko društvo* (str. 101-112). Zagreb: Centar za politološka istraživanja, Forum CPI; knj. 1.
- Macan, I. (2002). *Socijalna etika i druge studije*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Filozofski niz; knj. 20.
- Ošlić, J. (2002). Hildebrandova kritika egzistencijalne ili situacijske etike, *Obnovljeni život*, 57(1):19-39.
- Rogić, I. (1998). Tranzicija i modernizacija u Hrvatskoj: likovi i kontekst. U: Rogić, I. i Zeman, Z. (ur.). *Privatizacija i modernizacija* (str. 35-71). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; knj.1.
- Schnarrer, J. M. (2001). Tranzicijske demokracije i Europa: gospodarsko-politički aspekti na temelju promjene sustava i mentaliteta. U: Baloban, S. (ur.). *Gospodarsko-socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama* (str. 23-54). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; knj. 11.
- Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost* (2006). N. Starc (ur.). 1. izd.; Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj, 2006.

- Šakić, V. (1999). Socijalna pravednost i privatizacija u Hrvatskoj – sociopsihološki pogled. U: Čengić, D. i Rogić, I. (ur.). *Privatizacija i javnost* (str. 175-213). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; knj. 7.
- Šakić, V. (2001). Privatizacija pred očima hrvatske javnosti. U: Baloban, S. (ur.). *Gospodarsko-socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama* (str. 79-104). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; knj. 11.
- Šimunović, I. (2005). *Planiranje ili pravo na budućnost*. Split: Marjan tisak.
- Štulhofer, A. (1998). Krivudava staza hrvatske privatizacije. U: Rogić, I. i Zeman, Z. (ur.). *Privatizacija i modernizacija* (str. 163-177). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; knj. 1.
- Štulhofer, A. (1998), Sociokulturni kapital i gospodarska tranzicija. U: Rogić, I. i Zeman, Z. (ur.). *Privatizacija i modernizacija* (str. 195-210). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; knj. 1.
- Štulhofer, A. (1999). Proces privatizacije u Hrvatskoj i hrvatska javnost 1996-1998: Povratak u budućnost?. U: Čengić, D. i Rogić, I. (ur.). *Privatizacija i javnost* (str. 87-113). Zagreb; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; knj. 7.
- Krkač, K. (ur.) (2007). *Uvod u poslovnu etiku i korporacijsku društvenu odgovornost*. Zagreb: Mate naklada.
- Vidović, D. (2006). Neoliberalni model globalizacije i socijalna država: pitanje jednakosti. U: Vidović, D. i Pauković, D. (ur.). *Globalizacija i neoliberalizam: refleksije na hrvatsko društvo* (str. 131-147). Zagreb: Centar za politološka istraživanja, Forum CPI; knj. 1.
- Zsifkovits, V. (2001). Globalizacija i etika. U: Baloban, S. (ur.). *Gospodarsko-socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama* (str. 105-123). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; knj. 11.

Summary

ETHICAL VALUES IN PRIVATIZATION OF CROATIAN ECONOMY AND ISSUE OF RESPONSIBILITY IN GLOBALIZATION PROCESS

Nevena Jerak i Boris Omazić

The article analyses the course of privatisation in Croatia, by looking primarily at the deviation from traditional ethical values, founded in socialization. In the beginning of construction of market economy together with decomposition of previous structures, at the same time new norms of behaviour are being formed, and the so called situation ethics appears – existential direction in solving moral dilemmas in economic agendas as the only justifiable for profit. Authors ask: how to create life habitat? Get accustomed to the idea that what is lawful is also good, i.e. legal or legitimate. However, some ethical behaviours or sanctions cannot be identified by lawmakers, and therefore, as the necessary assumption for the function of certain systems in society, certain ethical norms are posed, as well as their meaningful enforcement.

In the second part of the article authors examine the responsibilities in the globalisation process. Social relations become more intense due to the globalisation process in the field of economy and ecology, information and politics, all of which reflect on humans. What is meant are the growing institutionalisation and organization, economic, political and cultural connections and networking, as well as the increase in welfare. It has become necessary to overcome anthropocentric paradigms, as well as develop the ethics of responsibility.

Keywords: *ethical values, responsibility, privatisation of Croatian economy, globalisation process*

Zusammenfassung

ETHISCHE WERTE IN DER PRIVATISIERUNG DER KROATISCHEN WIRTSCHAFT UND DIE FRAGE DER VERANTWORTUNG IM GLOBALISIERUNGSPROZESS

Nevena Jerak i Boris Omazić

Der vorliegende Artikel analysiert den Privatisierungsverlauf in Kroatien, im Vordergrund wird die Abweichung von den traditionellen ethischen in der Sozialisierungsgrundlage verankerten Werten betrachtet. Am Anfang des Konstituierens einer Marktwirtschaft und des Zerfalls von vorherigen Strukturen entstehen parallel neue Verhaltensnormen, es entsteht eine so genannte Situationsethik – eine existentielle Ausrichtung auf die Lösung von moralischen Dilemmas hin auf dem ökonomischen Plan, als die einzig vertretbare aus dem Aspekt des Profits. Die Autoren stellen die Frage: Wie kann man einen neuen Lebenshabitus schaffen? Man ist gewöhnt zu denken, dass alles, was gesetzlich erlaubt, d.h. legal ist, gleichzeitig gut ist, und darunter verstand man bisher etwas Legitimes. Manche unethische Verhaltensweisen kann der Gesetzgeber jedoch nicht identifizieren, folglich auch nicht sanktionieren, als Voraussetzung für das Funktionieren eines Systems in einer Gesellschaft sind also ethische Normen und deren Durchführung dringend notwendig.

Im zweiten Teil des Artikels befassen sich die Autoren mit der Verantwortung im Globalisierungsprozess. Die gesellschaftlichen Verhältnisse werden auf Grund der Globalisierung auf den Gebieten von Wirtschaft, Ökologie, Informationen und Politik immer intensiver, was sich auf Menschen widerspiegelt. Damit wird die wachsende Institutionalisierung und Organisation gemeint - ökonomische, politische und kulturelle Verbindung und Vernetzung, sowie das Wohlstandswachstum. Es wird unbedingt nötig, über das anthropozentrische Paradigma hinaus zu sehen, sowie Ethik und Verantwortung zu entwickeln.

Schlüsselwörter: *ethische Werte, Verantwortung, Privatisierung der kroatischen Wirtschaft, Globalisierungsprozess*